

A Magyar Királyi Csendőrség a dualizmus kori Magyar Királyság határőrizetében 1891-1918

A csendőrség intézménye Európa egyik legnagyobb múltú, francia indíttatású katonailag szervezett fegyveres őrtestülete, melyet a francia kutatók a XII. századig vezetnek vissza. A rendvédelmi testület kezdetben Maréchaussée néven a francia haderőn belüli rendet tartotta fenn. Fokozatosan — a lakosság kezdeményezésére — terjesztették ki a kitűnő hatásfokkal tevékenykedő szervezet hatáskörét békeidőszakban is a hadművelési területen kívül eső térségekre és az ott élő polgári lakosságra. A testület elnevezését a „nagy francia forradalom” előtt változtatták csendőrségre. A forradalom alatt a szervezetet ugyan feloszlatták, azonban gyorsan kiderült, hogy arra szükség volt így újjászervezték. A testületet NAPÓLEON Buonaparte modernizálta. NAPÓLEON uralkodása alatt a Francia Császárság vonzáskörébe tartozó vazallus államokba exportált francia polgári közigazgatási minta részeként terjedt el a csendőrség intézménye. NAPÓLEON bukása után azonban a testületeket nem oszlatták fel, mivel azok kitűnő hatásfokkal működtek. A XIX. században Európa valamennyi országában bevezették a csendőrség intézményét.¹

A csendőrség intézménye Ausztrián keresztül érkezett Magyarországra. NAPÓLEON Buonaparte tündöklése időszakában — a korábban hagyományosan a HABSBURG-birodalomhoz tartozó — Lombardiára is kiterjedt a francia befolyási övezet, így ott is bevezették a francia közigazgatási modell részeként a csendőrséget. NAPÓLEON bukását követően pedig, amikor a tartományt a HABSBURGok visszakapták a csendőrséget megtartották, mivel az kitűnő eredményességgel működött.²

Az Olmütz-i oktrojált birodalmi alkotmány pedig már azt tartalmazta, hogy „. . . a birodalom belső rendjének a védelme birodalmi ügy . . .”. A neoabszolutizmus rendvédelmi struktúráját ennek a szellemében alakította ki Ferenc József, dr. Alexander BACH birodalmi belügyminiszter vezetésével. A magyar nemzet felszámolására törekvő, az ország függetlenségét eltörlő idegen elnyomó hatalom rendvédelmi modelljének vált az egyik szervezetévé a birodalmi csendőrség, amely a Kárpát-medence területén — több tartományra felosztott — Magyar Királyság területén is működött.³ Ez a szervezet azonban nem csupán a rend fenntartásában, hanem a magyar nemzet elnyomásában is jeleskedett. Ebből fakadóan pedig nem csupán a lakosság ellenszenvét vívta ki, hanem a magyar politikai vezetés sem volt hajlandó a kiegyezéskor a birodalmi csendőrségnek a Kárpát-medence térségében állomásozó alakulatait az újjászerveződő magyar állam rendvédelmi modelljébe befogadni.⁴

A kiegyezéssel tehát a Magyar Szent Korona alá tartozó területeken a birodalmi csendőrség megszűnt ugyan, azonban Horvátországban és Erdélyben — a közös haderő szervezetében — egy-egy csendőr ezred fennmaradt.⁵ Viszonylag gyorsan kiderült azonban, hogy az önkormányzati rendőrségek — a nagyvárosok kivételével — képtelenek fenntartani a rendet.⁶ Ezért TISZA Kálmán miniszterelnök kezdeményezésére a magyar kormány átvette az erdélyi és a horvátországi csendőr ezredeket a közös haderőtől 1876-ban, majd 1881-ben felállították a Magyar Királyi Csendőrséget.⁷ Ez nem az első kezdeményezés volt a magyar csendőrség létrehozására. A reformkorban a felsőház tagjai már megkísérelték a magyar csendőrség létrehozását. Akkor azonban ez a gondolat nem találkozott az uralkodó egyetértésével, így a téma elhalt.⁸

Egy évtized leforgása alatt a Magyar Királyi Csendőrség a magyar rendvédelmi modell legerősebb és legeredményesebb szervezetévé vált. Megteremtette a vidék közbiztonságát és azt jó színvonalon fenn is tartotta. Nem csupán a falvak, hanem a városok is szerették volna, ha a hatósági területükön csendőr csapatok állomásoztak volna. Ezért a csendőrség disszlokációját számos alkalommal módosították, melynek az volt a lényege, hogy a meglévő testületi létszámot (12 000 fő) minél több helyre osszák szét.⁹ A városok számára pedig törvényi úton engedélyezték, hogy — a testülettel kötött szerződés nyomán, költségtérítéses formában — kérésükre a Magyar Királyi Csendőrség hatósági területükön is tevékenykedjen. Ezzel a lehetőséggel számos város élt is oly módon, hogy külterületén a rend fenntartására a Magyar Királyi Csendőrséget kérte fel.¹⁰

A polgári magyar állam rendvédelmi modellje a dualizmus időszakában alakult ki, amely kisebb-nagyobb módosításokkal a két világháború között tovább élt. E rendvédelmi modell integráns részét alkotta, a kiegyezés után ugyancsak újjáformálódó magyar határőrizet.

A magyar határőrizet és határvédelem hagyományosan uralkodói közvetlen kompetenciába tartozott és a határvédelmi, valamint a határőrizeti szervezet nem vált el egymástól. A XVIII. és a

XIX. században azonban az ipari forradalom nyomán a haditechnika jelentős mértékben fejlődött és megjelentek a sorozáson alapuló tömeghadseregek is. Ebből fakadóan a háborúk védelmi és támadó műveleteiben szélességében és mélységében tagozódott kellő mennyiségű és minőségű haditechnika és élőerő koncentrációjával lehetett eredményre jutni. Ezt a témát Karl von CLAUSEWITZ részletesen

is megjelent a XX. század kezdetén.¹¹

A helyzet tehát abban az értelemben változott, hogy a határőrizeti feladatokat ellátó katonai alakulatok tehertélt jelentettek az ország hadereje tekintetében. A határőrizeti teendők ellátásával megbízott katonai alakulatokat ugyanis nem lehetett koncentrálni, hanem — az eredményes határőrizet megvalósítása érdekében — apró szervezeti egységekre bontva, viszonylag keskeny sávban és hosszan elnyújtva kellett a határ mentén elhelyezni, megfosztva a nehézfegyverzetüktől, amely csak gátolta volna őket a határőrizeti teendők ellátásában. Ez a katonai erő azonban elvesztette a védelmi és támadó műveletekben való eredményes részvételének a képességét. Ezért Nyugat-Európában már a XVIII. századdal kezdődően a határok őrzését a haderőtől a rendvédelmi testületek fokozatosan átvették. Az Osztrák-Magyar Monarchiában erre a váltásra a XIX. század második felében, a kiegyezést követően került sor.

Az Osztrák-Magyar Monarchián belüli sajátosságot e témában az jelentette, hogy a határőrizetnek a haderőtől a rendvédelmi testületekhez kerülése egyúttal ezt eredményezte, hogy a határőrizet a közös ügyek csoportjának gerincét képező hadügytől a két társország, azaz az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság belügyét alkotó közigazgatás részévé válva a társországok önálló, egymástól független kompetenciájába került.¹²

Mivel azonban a két társország azaz az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság között többé-kevésbé 10 évente megújításra kerülő vámszövetség működött, amelyből fakadóan a személyek és az áruk a két társország közös határán bárhol és bármikor szabadon átléphettek a határt, ezért határőrizetre csak az Osztrák-Magyar Monarchia külső határain volt szükség. Mindkét társország a saját külső határait őrizte, függetlenül attól, ahogyan a külső határainak az őrzését a dualista államalakulat társállama megvalósította. A Magyar Királyság tekintetében ez azt jelentette, hogy a magyar-román és a magyar-szerb határon kellett határőrizetet megvalósítani. A dualizmuskori magyar határőrizeti szervezetek e két határszakaszra koncentrálnak alakultak ki, majd fejlődtek.¹³

Kezdetben a magyar határőrizet teendői a helyi közigazgatás szervezetei és a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatár szakasszal rendelkező őrsei között oszlottak meg. Ahogyan azonban az önkormányzati rendvédelmi testületekre alapozott rendvédelmi modell megbukott Magyarország belterületén, ugyanúgy alkalmatlannak bizonyult ez a modell a határok őrzete terén is. Kezdetben ugyanis a vámhatárvonalal rendelkező járások létesítettek úgynevezett szolgabírói kirendeltségeket a határ mentén, amelyek feladatát a határrend betartatása alkotta. A határforgalom ellenőrzése céljából pedig a határátkelőhelyekhez — korabeli szóhasználat szerint a határkapukhoz — legközelebb eső városi rendőrségekből kikülönített csoportot vezényeltek az úti okmányok ellenőrzése céljából. A „zöldhatár” őrzését pedig a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonalal rendelkező szakaszai látták el a saját vámhatárvonalukon. A XIX. század nyolcvanas éveiben azonban egyértelművé vált, hogy ez a szisztéma nem eléggé hatékony, bár kétségtelenül takarékos megoldás. A határ menti közbiztonság és az állategészségügy helyzete volt a legdrámaibb. Ekkora ugyanis Magyarországon már kiépült az állami állatorvosi rendszer, amelynek a következményeként a magyarországi állatállomány jóval egészségesebb volt, mint a vámhatárokon túli térségekben. Ezért pedig a kontinens nyugati felében jó áron eladható volt. Ezt a helyzetet — elsősorban Erdélyben — veszélyeztette a kevésbé ellenőrzött államhatáron megvalósuló illegális állatforgalom. Emellett pedig a határ menti elhagyott helyeken — nemegyszer a fakitermelő és egyéb munkások között — bűnözők és a mai fogalmaink szerinti terroristák is igyekeztek megbújni. Feltétlenül szükségessé vált, hogy a magyar kormányok az ország belsejéhez hasonló közbiztonsági állapotokat hozzanak létre a Magyar Királyság vámhatárok menti térségében is.¹⁴

Magától értetődő volt a kortársak számára, hogy a határőrizetet újjá kell szervezni és az újjászervezésnek a centralizmus mentén kell megvalósulnia, hiszen a gondok forrása éppen az volt, hogy a kiegyezés után kialakított határőrizeti rendszer jelentős mértékben támaszkodott az önkormányzati közigazgatás rendvédelmi szervezeteire. Igaz azonban, hogy ekkor még a Magyar Királyi Pénzügyőrségen kívül nem is volt a magyar kormányzatnak közvetlenül alárendelt olyan rendvédelmi testülete, amelyre a határőrizeti teendőket rá lehetett volna bízni. Kézenfekvő volt, hogy a magyar közbiztonság terén hathatós pozitív fejlődést létrehozó új magyar rendvédelmi testületet a Magyar Királyi Csendőrséget kell bevonni a magyar határőrizet fejlesztésébe. Az európai és a magyar tapasztalatok egyaránt azt mutatták, hogy a csendőrség a nemzeti rendvédelmi modellek legeredményesebb szervezete. A magyar határőrizeti rendszerből egyrészt hiányzott a katonailag szervezett őrtestület, másrészt pedig a viszonylag nagyobb létszám igénybe vételének a lehetőségét is nélkülözte a magyar határőrizeti struktúra. Ez a létszámhiány és széttagoeltság volt a magyar határőrizet gyenge pontja, ugyanis ez tette lehetővé, hogy a „zöldhatáron” ellenőrizetlenül kelhessenek át az arra ille-

lenek. Ezt a helyzetet kívánta a magyar kormányzat orvosolni a határszéli csendőrség létrehozásával 1891-ben.¹⁵ Ehhez kapcsolódott, hogy a magyar-román határ geodéziai kitűzése befejeződött a nyolcvanas években és a határjelek karbantartásával, továbbá a határvonallal kapcsolatos közös teendőkről a magyar és a román kormány megegyezett, mely szerződést mindkét ország törvénybe iktatott.¹⁶

A határőrizeti teendőket a kortársak fontos és összetett feladatnak tekintették. A határőrizeti utasítást hat tárca képviselője írta alá.¹⁷

Az utasítás — amely a polgári magyar állam első, komplex értelemben vett határőrizeti utasításának tekinthető — öt fő fejezetből állt:

- „I. A határ épségben tartására való felügyelet és a határon való közlekedés . . . ;
- II. A határfolyókra és határkapukra vonatkozó határozványok végrehajtása . . . ;
- III. Az erdő-átvágások tisztán tartása . . . ;
- IV. állategészségügy . . . ;
- V. a pénzügyőrség szolgálatának szabályozása. . . „¹⁸

A közös miniszteri rendelet formájában megjelenő és 43 §-ból álló határőrizeti utasítás első §-a tartalmazza a határszéli csendőrség felállítását.¹⁹ A határszéli csendőrség nem volt önálló rendvédelmi testület, hanem a Magyar Királyi Csendőrség részét alkotta. Lényegében a mai fogalmaink szerinti szolgálati ágat alkotott. A Magyar Szent Korona alá tartozó területeken egy csendőrség működött a Magyar Királyi Csendőrség. A Horvát-Szlavón Csendőrség is a Magyar Királyi Csendőrségen belüli szervezet volt, bár autonóm módon működött a horvát törvényhozás felügyeletével és kormányzat irányításával. Az Osztrák-Magyar Monarchia társországában az Osztrák Császárságban az Osztrák Császári Csendőrség működött az Osztrák Császárság vidéki területére kiterjedően. Az Osztrák-Magyar Monarchiában e két csendőr szervezet tevékenykedett a két kormány, illetve országgyűlés felügyeletével. Volt azonban még egy csendőrség, a bosnyák csendőrség. Bosznia-Hercegovina azonban nem tartozott sem az Osztrák Császársághoz, sem pedig a Magyar Királysághoz. A tartományt az Osztrák-Magyar Monarchia két társországa közösen irányította a közös pénzügyminiszter által. Az 1878-ban okkupált tartományt az Osztrák-Magyar Monarchia 1908-ban annektálta. A tartományba az életet az Osztrák-Magyar Monarchia viszonyai szerint szervezték meg a pénzügyminiszter által a mértékrendszeren át a közigazgatásig. A közös pénzügyminiszter Bosznia-Hercegovina témájában nem a delegációknak, hanem közvetlenül a két társország törvényhozásának tartozott felelősséggel. Hadügyi témában pedig a tartományban is ugyanúgy érvényesült az uralkodói kompetencia, mint a két társország esetében. 1910-ben Bosznia-Hercegovina alkotmányt is kapott, amely lényegében tartományi szervezeti szabályzat volt. A legfelsőbb igazgatásért a továbbiakban is a közös pénzügyminiszter felelt az Osztrák-Magyar Monarchia két törvényhozásának az illetékességi körében. A tartományi gyűlésnek felelős tartományi közigazgatás csak a tartomány belső életével kapcsolatos témákban járhatott el. Bosznia-Hercegovina helyzetéből fakadóan rendelkezett a tartomány önálló csendőrséggel, amely nem tartozott sem a Magyar Királyi Csendőrséghez, sem pedig az Osztrák Császári Csendőrséghez. Az Osztrák-Magyar Monarchia két társországa és Bosznia-Hercegovina közös határain ugyanúgy szabad volt a személyek és áruk mozgása, mint az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös határain. A tartomány pedig a az Osztrák-Magyar Monarchiával nem közös határait — közigazgatása részeként — ugyanúgy önállóan őrizte, mint a Magyar Királyság vagy az Osztrák Császárság.²⁰

A határszéli csendőrség szervezetét eleve csupán a magyar-román és a magyar-szerb határon építették ki. A határszéli csendőrség szervezeti egységeinek a diszlokációját a honvédelmi és a belügyi tárca közös bizottsága állapította meg, mely bizottságot TÖRÖK Ferenc altbgy. a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője vezette. A határszéli csendőrség 1893 júliusában kezdte el szolgálatát ellátását. A határszéli csendőrséget a Magyar Királyi Csendőrség két csendőr kerületében szervezték a kolozsvári és szegedi székhelyű erdélyi, illetve dél-alföldi vármegyékre kiterjedő csendőr kerületekben. A határszéli csendőrség felállításakor a kolozsvári székhelyű csendőr kerület 5 szárny- és 11 szakasz-parancsnoksággal, valamint 134 őrssel, továbbá 4 állandó különítménnyel működött és összesen 985 főnyi legénységgel rendelkezett. Az átszervezés nyomán a csendőr kerület 1 szárnnyal, 2 szakasszal, 12 őrssel és 66 főnyi személyzettel (3 tiszt, 3 őrmester, 12 őrsvezető, 48 csendőr) gyarapodott. A csendőr kerület szervezeti egységei és személyi állománya tekintetében tehát koránt sem elhanyagolható erősítést kapott a határőrizeti feladatai eredményes kivitelezése érdekében. Hasonló mértékű erősítést kapott a szegedi székhelyű csendőr kerület is, ahol — a korábbi határ menti őrsökkel együtt — a határ mentén 42 őrs működött a határszéli csendőrség létrehozása nyomán. Ezen őrsökön szolgálatot teljesítő legénységi állomány létszámát pedig 149 főre növelték. A szegedi csendőr kerület

határőrizeti szisztémája némileg eltért a kolozsvári csendőr kerületétől. A vízi határszakasszal rendelkező szegedi csendőr kerületnél ugyanis nem hoztak létre új szárnyat, illetve szakaszokat a határőrizeti feladatok eredményes teljesítése érdekében. A dél-alföldi csendőr kerület szervezetében az új őrsöket a határszakasszal rendelkező meglévő szakasz-parancsnokságok alárendeltségébe helyezték.²¹

Mindkét csendőr kerület esetében nőtt azonban a határ menti őrsök száma és jelentősen gyarapodott a határőrizeti feladatokat ellátó csendőrök létszáma is. Emellett pedig mindkét kerület-parancsnokságon rendszeresítettek egy-egy tisztii státuszt a kerület határőrizeti teendőinek az irányítása céljából.

A Magyar Királyi Csendőrség 12 000 főnyi létszámából összesen 320 fő látott el határőrizeti feladatokat a határszéli csendőrség felállítása nyomán, amely a testület teljes személyi állományának 2,66 % -át alkotta. Ez a létszám nem nevezhető jelentősnek sem a magyar rendvédelmi testületek összlétszámához,²² sem a feladatkörhöz, sem pedig az őrzendő határvonal hosszához viszonyítva.²³

A határszéli csendőrség létrehozásával azonban — annak ellenére, hogy a határcsendőri létszám csekély volt — jelentősen megváltozott a magyar határőrizet helyzete a magyar-román és a magyar-szerb határszakaszokon. Egyrészt ugyanis a magyar határőrizet korábbi létszámához viszonyítva — amelyben a legtekintélyesebb létszámú előerőt a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonallal rendelkező szakaszain szolgálatot teljesítő mintegy 300 fő pénzügyőr alkotta — a 215 fő is jelentősnek tekinthető.²⁴

Másrészt a Magyar Királyi Csendőrség és a korabeli magyar rendvédelem elit alakulata volt, mivel:

- a személyi állomány képzettsége, szakmai felkészültsége jelentősen felülmúlta a magyar rendőrségeket, amelyek zömükben önkormányzati rendőrségek voltak, ahol a legénységi állomány közel 20 %-a írástudatlan volt, rendőrségek tisztii kara pedig járatlan volt a rendőri erők vezetésében, mivel többnyire csupán jogakadémiai végzettséggel, illetve — az alacsonyabb beosztások esetében — érettségivel rendelkezett, ezzel szemben pedig a Magyar Királyi Csendőrség legénységi állománya katonaviselt, elemi iskolai végzettségű, egységes és színvonalas szakmai felkészültségű és permanens továbbképzés alatt álló személyi állományt alkotott, melyet Ludovika Akadémiát végzett tisztiek neveztek, akik járatosak voltak a katonai vezetéstudomány gyakorlati alkalmazásában, emellett pedig a csendőrökkel szembeni elvárás volt az is, hogy a magyar nyelv mellett beszéljék azt a nyelvet is, amely a szolgálati helyükön a lakosság anyanyelve volt;

- a csendőrség személyi állománya egységes felszereléssel és fegyverzettel rendelkezett ellentétben a rendőrségekkel, ahol az egyenruha és a rangrendszer városonként eltérő volt, továbbá a rendőrök saját maguk szerezték be fegyvereiket, ebből fakadóan pedig a legolcsóbb és a használhatatlanság határát súroló tarka fegyverekkel rendelkeztek;

- a csendőrséget egységes és korszerű, jól bevált elvek szerint vezették, egységes szolgálati szabályzatok szerint, ellentétben a rendőrségekkel, ahol, városonként változott a szolgálati szabályzat;

- mivel a csendőrségnél nem a hivatali illetve a gyári — többé-kevésbé napi 8 órai elfoglaltságot jelentő — munkarendet alkalmazták, a személyi állományt sokkal hatékonyabban tudták alkalmazni, mivel az átlagos szolgálati idő általában 16 óra volt, természetesen pihenők beiktatásával;

- a csendőrség személyi állományának a szolgálati morálja is kiváló volt, ugyanis már a felvételi eljárások során is figyelembe vették a jelentkezőknek hazaszeretethez fűződő viszonyát, a kiképzés is hazaszeretetet orientált volt, illetve a testületen belül is a nemzethűség szelleme dominált, emellett pedig a testületi tagok — az állami alkalmazottak ellátásával összhangban — olyan ellátásban részesültek, amely okafogyottá tette a korrupcióra való hajlamot, mindez pedig a rendőrségek esetében nem, vagy csupán csökevényes formában érvényesült;

- a magyar csendőr testület ezen pozitív vonásait foglalta keretbe a katonai szervezettség, amely az előnyös vonásokat felerősítette és jól alkalmazhatóvá tette.²⁵

Ezen körülmények ismeretének a birtokában érthető, hogy a kortársak úgy fogalmaztak „Egy csendőr felér több rendőrrel.” ami alatt nem csupán a rendőröket, hanem általában a társ rendvédelmi testületek tagjait értették.

A határszéli csendőrség kialakításának az időszakában a Magyar Királyságnak az útlevel és vámköteles határszakaszain összesen 996 fő teljesített szolgálatot. Ezen létszám 22,69 %-a, azaz 226 fő — 151 fő vámhivatali, 39 fő vesztegintézet, 36 fő egészségügyi állomási munkatárs — fegyver nélkül tevékenykedett. Fegyveres szolgálatot a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonallal rendelkező szakaszaihoz beosztott pénzügyőrök, valamint a magyar-román és a magyar-szerb határ menti erdőségekben tevékenykedő mintegy 200 főnyi vadászfegyverrel rendelkező erdőhatósági munkatárs látott el. Az erdőhatósági munkatársak azonban nem kifejezetten határőrizeti szolgálatot teljesítettek.

Az ő határőrizeti kötelezettségüket csupán az alkotta, hogy az erdőjárásaik során a gyanús idegeneket elfogják és a legközelebbi hatóságnak átadják. Ily módon tehát az érintett „zöldhatár” szakaszok őrzését lényegében 450 fő pénzügyőr és — a határszéli csendőrség létrehozása után — 320 fő csendőr, azaz összesen 770 fő látta el.²⁶ **(I.sz. melléklet)**

A határszéli csendőrség felállítása nyomán tehát az alaphelyzet nem változott abban a tekintetben, hogy a magyar határőrizet derékhada a kormány közvetlen irányítása alatt álló rendvédelmi testületek személyi állományából került ki, azonban a helyi önkormányzatok — a szolgabírói kirendeltségek és a határátkelőhelyekhez közeli városok önkormányzati rendőrségeinek személyi állományából a határforgalomban résztvevő utasoknak az ellenőrzése céljából kikülönített rendőri csoportok által — továbbra is kulcsszerepet töltek be a határőrizetben. A szolgabírói kirendeltségek hatásköre ugyanis 1891 után sem mérséklődött. Továbbra is az alapfeladatokat alkotta a határrend, illetve a határőrizeti tevékenységet megvalósító szervezetek felügyelete. Érdekes helyzet állt elő, mivel a tényleges fegyveres határőrizeti feladatokat ellátó szervezetek munkatársai határőrizeti teendőiket a más irányú alapfeladataik mellett látták el. A vámhatár menti pénzügyőri szakaszok pénzügyőrei a jövedéki és egyedárúság ellenőrzésével kapcsolatos teendőiket, illetve a határszéli csendőr őrsők csendőrei a közbiztonsággal kapcsolatos teendőiket ugyanúgy ellátták mint az ország belsejében szolgálatot teljesítő testületi társaik. E teendők mellett végezték el a határőrizeti feladataikat is. A szolgabírói kirendeltség pedig — melyeket „csupán” részhatárőrizeti teendők végzése céljából hoztak létre és más irányú közigazgatási feladatokat sem kaptak — önkormányzati szervezetek képviselőiben felügyelték a központi államhatalom által közvetlenül irányított szervezetek határőrizeti teendőit. A magyar közigazgatás azon szervezeti egységei, a határ menti szolgabírói kirendeltségek tehát, amelyeket kifejezetten a határőrizeti teendők megvalósítása érdekében létesítettek, csupán részhatárőrizeti feladatokat láttak el, a csekély létszámukból és a civil jellegükből fakadóan másra nem is voltak alkalmasak. A határőrizeti teendők derékhadát pedig azaz a „zöldhatár” őrizetét a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt rendvédelmi testületek határ menti alakulatai végezték a testületi alapfeladataik ellátása mellett.²⁷

Egyértelmű, hogy a határszéli csendőrség felállításával a belügyi tárca is szerepet kapott a magyar határőrizetben, így a vámhatár orientáltság mellett megjelent a közbiztonsági dominancia is, amely a későbbiek során tovább erősödött.

A korábbi egylépcsős határőrzés — amelyet „csupán” a határ menti pénzügyőr csapatok valósítottak meg — kétlépcsősé vált, melyet a pénzügyőrség és a csendőrség határ menti alakulatai valósítottak meg. Mindkét lépcsőn belül — a korábbi gyakorlatot megőrizve, illetve átvéve — pedig több vonalas határőrizet valósult meg a feltételezett határsértők valószínűsített mozgási térségében és idejében. Ez a mélységében differenciáltan tagolt határőrzés sokkal eredményesebb volt, mint a korábbi egylépcsős változat.

A Magyar Királyi Csendőrség bevonása a magyar határőrizetbe e tevékenységet kétség kívül eredményesebbé tette. A magyar határőrizeti rendszer működése során azonban keletkeztek olyan tapasztalatok is, amelyre az illetéseknek előbb-utóbb reagálniuk kellett. A magyar határőrizeti modell működése során nyilvánvalóvá vált, hogy:

- a vám- és útlevéköteles határvonalak biztonságos őrzésével jóval nagyobb létszámú személyi állományra van szükség mint amit a századfordulón erre a célra a magyar állam biztosított;
- a helyi önkormányzatok határ menti kirendeltségei csupán korlátozottan alkalmasak több rendvédelmi fegyveres őrtestület határőrizeti tevékenységének az eredményes összehangolására;
- a XIX-XX. század fordulóján a határőrizetbe is kapcsolódóan olyan bőséges jogi szabályozás született — például az idegenrendészet, a kivándorlás, a csempészség stb. témáiban —, hogy indokolttá vált kizárólag a szaktevékenységre vonatkozó hatáskörrel rendelkező fegyveres rendvédelmi szakmai szervezet létrehozása.

E helyzetre reagálva hozta létre a magyar országgyűlés — kivándorlásra, a határőrizetre, a határforgalom ellenőrzésére és az útlevelekre vonatkozó 1903. évi törvénycsomag részeként — a határrendőrség létrehozására vonatkozó törvényt.²⁸ A testületet pedig az 1906. év elején fel is állították. A Magyar Királyi Határrendőrség átvette a határszéli szolgabírói kirendeltségek feladatát, így a magyar határőrizeti modellből az önkormányzatok kikerültek, mivel a határrendőrség egyben kiváltotta azokat a rendőri kirendeltségeket is, amelyek a határkapuknál a távolsági határforgalom ellenőrzését végezték. E teendőket a Magyar Királyi Határrendőrség a továbbiakban saját hatáskörében a saját személyi állományával látta el.²⁹

A Magyar Királyi Határrendőrség létrehozása kétség kívül javulást idézett elő a magyar határőrizeti modellben, azonban nem oldott meg minden gondot és új nehézségek is keletkeztek.

Továbbra is nehézséget okozott a határőrizetbe bevont csekély számú élőrő. A Magyar Királyi Határrendőrség személyi állománya ugyanis szűkös volt, még a háború időszakában jelentősen felduzzasztott létszám is csupán 500 fő körül alakult.³⁰

Az 1903. évi törvénycsomag részeként alkotott és a Magyar Királyi Csendőrségre vonatkozó törvény azonban hozzájárult a határőrizeti feladatokat teljesítő csendőri létszám gyarapításához.³¹

Új ellentéteket generált azonban a Magyar Királyi Határrendőrség magyar határőrizeti modellben betöltött vezető szerepének az értelmezése. A Magyar Királyi Csendőrség részéről jogos ellenérzést váltott ki, amikor a határszéli csendőrség erőt a Magyar Királyi Határrendőrség alárendelt, az irányítása alá tartozó alakulatként igyekezett kezelni. A határszéli csendőrség felállítását elrendelő közös miniszteri rendeletben is az állt, hogy a személyi- és vagyónbiztonság ellátása „ . . . a határvonalon . . . az erre külön szervezendő Magyar Királyi Csendőrséget illeti és pedig előjáró tisztjeinek s az érdekelt vármegyei törvényhatóságoknak egyetértő felügyelete alatt.”³² A magyar államigazgatást megosztotta a határőrizet fejlesztése, illetve abban új testületként a Magyar Királyi Határrendőrség létrehozása. Voltak, akik — egyébként nem alaptalanul, hiszen a határrendőrség számos felhatalmazást kapott a határ menti rendvédelmi testületek igénybevétele tekintetében — úgy értelmezték a helyzetet, hogy a határszéli csendőrség a Magyar Királyi Határrendőrség alárendeltségébe került. A határrendőrség számára is szimpatikusnak tűnhetett ez a felfogás, mivel a csendőrség tiszti kara részéről számos panasz érkezett a Magyar Királyi Határrendőrségre vonatkozóan a belügyi tárcához ebben a témakörben. A Magyar Királyi Határrendőrségnél ugyan 1908 és 1912 között megkíséreltek határrendőr őrsöket létrehozni, ezek a szervezetek azonban nem voltak képesek helyettesíteni a határszéli csendőrséget, legfeljebb a határkapuk őrzése körüli teendők ellátását tudták megvalósítani.

A határszéli csendőrség és a határrendőrség viszonyát tisztázni kellett. A tiszta viszonyok megteremtése nem csupán a határőrizet, hanem a határvédelem miatt is szükségessé vált. 1912-ben a magyar országgyűlés — a közös haderő többszöri sürgetésére — megalkotta a kivételes hatalomról szóló törvényt.³³ Ebből fakadóan a haderő, a Magyar Királyság területén is hozzálátott a határvidék fegyveres konfliktusra való felkészítéséhez. Ennek az előkészítésnek pedig az egyik kiindulópontja az volt, hogy békeidőszakban mely szervezet milyen jellegű határőrizeti feladatot teljesít, mivel erre alapozva lehetett a katonai határőrizeti feladatokra való felkészülést előkészíteni és megszervezni.

A Magyar Királyi Csendőrség OLÁH Ödön vezetésével csendőr tiszti delegációt küldött az Osztrák Császárságba és Bosznia-Hercegovinába azzal a céllal, hogy tanulmányozzák az ottani csendőrségnek a határőrizetben betöltött szerepét és tegyenek javaslatot a kedvező tapasztalatok hazai adaptálására. A csendőr tiszti delegáció indítványának a figyelembe vételével alakították át a magyar határőrizeti modellt, amely már tekintettel volt a társország tapasztalataira, illetve a haderőnek a katonai határőrizet kialakítására vonatkozó elgondolására is. Ezen elgondolás kivitelezésének a tervei az osztrák örökös tartományokban már elkészültek és a kivitelezési teendők is elkezdődtek.³⁴

A határszéli csendőrség átszervezésének — amely egyébként a „szolgálati ág” 1891-től 1918-ig tartó történetében a legjelentősebb átszervezést jelentette — az volt a lényege, hogy:

- gyarapították a határszéli csendőrségben szolgálatot teljesítő csendőrök létszámát;
- egységesítették a határszéli csendőrség szervezeti felépítését;
- egyszerűsítették és hatékonyabbá tették a „szolgálati ág” parancsnokságait;
- elhatárolták a társ határőrizeti szervezetektől a határszéli csendőrség teendőit, egyben pedig a feladatokat egyértelművé tették, az együttműködési teendőket is beleértve;
- a határszéli csendőrség feladatrendszerét illetve az abból fakadó teendőket — hasznosítva a „szolgálati ág” két évtizedes fejlődéstörténetének a tapasztalatait — részletekbe menően szabályozták az 1912. évi kiadású „*Csendőrségi Szolgálati Utasítás*”-ban, annak titkos függelékében pedig az Evidenzbüro-hoz fűződő viszonyának gyakorlati teendőit pontosították.³⁵

Ennek nyomán a magyar határőrizeti modell hatékonysága növekedett, a Magyar Királyi Csendőrségnek a határőrizetben betöltött szerepe pedig mindenki számára egyértelművé vált, továbbá a védőerő is olyan szilárd kiindulási alaphoz juthatott, amelyre támaszkodva hozzákezdhetett a határvidék háborús időszakra történő felkészítéséhez.

A határszéli csendőrség 1912. évi fejlesztése nyomán a „szolgálati ágnál” összesen 1392 fő teljesített szolgálatot, 458 csendőr a magyar-szerb, 934 csendőr pedig a magyar-román határon. Ez a lét-szám a szerb határon 55 őrsön, míg a román határon 131 őrsön teljesített szolgálatot. A 12 000 fős Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának 11,6 %-a állomásozott a Magyar Királyság útlevelköteles határszakaszán ellátva a „zöldhatárőrizeti” teendőket is a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonallal rendelkező szakaszainál szolgálatot teljesítő pénzügyőrökkel együttműködve.³⁶ (II.sz. melléklet)

A határszéli csendőrség szervezeti felépítését úgy módosították, hogy az érintett csendőr kerület-parancsnokságokban meghagyták a határőrzési referens törzstiszti státuszát, azonban közte és a határszéli csendőr őrsök között a kétszintű parancsnokságokat, azaz a szakasz- és szárny-parancsnokságokat megszüntették, helyükbe pedig egy vezetési szintet rendszeresítettek a kikülönített törzstisztek formájában, akik a határszéli csendőr őrsök és a csendőr kerület-parancsnokságok határőrzési referensei között az egyetlen parancsnoki szintet alkották. Fegyelmi és anyagi ellátás tekintetében ugyan az érintett szakasz- és szárny-parancsnokságok kompetenciái megmaradtak, határőrzési szakmai tekintetben azonban egyértelműen a kikülönített törzstisztek gyakorolták a vezetést. Mivel pedig a csendőrségi diszlokáció egyik alapelve az volt, hogy parancsnokság nem állhat védelem nélkül, ezért minden csendőr-parancsnokság mellé rendszeresítettek egy kislétszámú csendőr őrsöt. A személyi állománnyal való takarékoskodás miatt pedig a magasabb szintű parancsnokságok az egyik alárendelt parancsnokságukkal egy székhelyen, általában egy elhelyezési körletben működtek. Így volt ez a kikülönített törzstisztek esetében is. Ettől függetlenül azonban a kikülönített törzstisztek közvetlen alárendeltségébe a parancsnoksági székhelyen történő elhelyezéssel segédszemélyzetet is rendszeresítettek. Mindegyik kikülönített törzstiszt mellé segédszemélyzetként beosztottak egy századost mint segédtszert, egy őrmestert, mint irodai segédszolgálatot, és egy polgári állású irodai szolgát is.³⁷ **(III.sz. melléklet)**

1912-ben külön belügyminiszteri rendeletben szabályozták a határszéli csendőrség feladatkörét. Ennek az volt a lényege, hogy az úgynevezett határőrzési külszolgálatokat — azaz a terepen megvalósított szolgálatokat, amelyek praktikusán a „zöldhatárőrzési” szolgálati teendőket jelentették — átvette, illetve tovább folytatta a határszéli csendőrség. Emellett pedig a kisebb forgalmú határkapuknál az úti okmányok ellenőrzésének a teendőit is átvette a határszéli csendőrség, továbbá — a továbbra is erre jogosult hatóságok mellett — kiállíthatott határszéli úti igazolványokat, valamint a vasúti- és hajforgalmat lebonyolító határkapuknál, ahol az utasforgalom ellenőrzését a Magyar Királyi Határrendőrség végezte, a határszéli csendőrség ügyeleti szolgálatot volt köteles adni.³⁸

Az 1912. évi csendőrségi szolgálati utasításba már beépültek a határszéli csendőrség sarkalatos teendői. A határszéli csendőrség szolgálati feladatait alkották:

„A) A határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő — államrendészeti szempontból fontosabb — mozzanatokról és eseményekről tájékozódás szerzése és az észleltekről az illetékes hatósággal való közlése;

B) Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása és feljelentése;

C) Idegen politikai ügynökök megfigyelése;

D) Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése a 48 999/1912. (IV. 13.) BM.kr. és az 58 320/1912. (IV. 13.) BM.kr. meghatározottak szerint;

E) A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása;

F) A szomszédos állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen intézett erőszakos támadás meggátolása, különösen pedig katonai védőművek, az ország határainak jelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóság által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének, vagy megváltoztatásának megakadályozása, a tettesek kinyomozása és az illetékes hatóságoknak való feljelentése vagy — szükséghez mérten — átadása;

G) Kitért, rendőrileg kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó gyanús személyeknek az állam területére szándékolt belépésben való megakadályozása;

H) Nyomozott, vagy valamely büntetendő cselekménnyel gyanúsított és a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való elfogása.;

I) Toloncok kísérése;

J) Fegyverek, lőszeres és hadiszerek ki- és bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom estén ilyenek és más tiltott tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása;

K) Hadköteles egyének kiszökésének megakadályozása;

L) Kerítés /nőcsempészet, leánykereskedés/ meggátolása és feljelentése;

M) A határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendészeti és közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése;

N) A határ szélén lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése;

O) Azon határvonalakon, ahol útlevélkötelezettség áll fenn és ahol ez kifejezetten a csendőrségre bízott, az útlevelek vizsgálata, bélyegtelen határátkelési igazolványok kiállítása;

P) Az útlevélszabályok áthágása, a tilos visszatérésre és külföldiek bejelentésére, valamint lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások följelentése;

R) A csempészet megakadályozása és az erre hivatott közegek támogatása;

S) A tiltott kivándorlás megakadályozása, a kivándorlásról szóló 1909/II.tc. és a vonatkozó 57 000/1909. (VI. 15.) BM. végrehajtási utasítás rendelkezései betartásának ellenőrzése, valamint e törvény megszegése által elkövetett bűntettek, vétségek és kihágások feljelentése.”³⁹

A határszéli csendőrség 1912. évi átszervezése kiterjedt a határőrizeti szolgálat teljesítésének a jellegére is. Korábban a határszéli csendőrség őreinek a beosztottai ugyanúgy őrjárat beosztás szerint teljesítettek szolgálatot, mint az ország belsejében szolgálatot ellátó bajtársaik. Az őrjárat beosztásnak az volt a lényege, hogy a járőr számára meghatározták a szolgálati időt, a mentvonalat, a pihenő és a figyelési helyeket, valamint az ott eltöltendő időt is. Ezzel szemben a határszéli csendőrök számára a figyelési pontokat és a pihenő helyeket továbbá a teljes menetidőt meghatározták ugyan, azonban a figyelési és pihenő pontokon eltöltendő időt és a köztük lévő mentvonalat már a járőrvezető határozta meg.⁴⁰

A Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának a fizetése a rendfokozati illetményből, a beosztási illetményből és a korpótlékból (szolgálati idő után járó illetményből) állt. E három összetevős fizetési rendszer lényegében a képzettséget — ez jelentette a rendfokozati illetményt, hiszen a rang a képzettséget tükrözte — a tapasztalatokat (korpótlék) és a felelősséget (beosztási illetmény) honorálta. Ezen illetmények kerültek besorolásba — a tisztek és a hasonló állásúak esetében — a XII állami fizetési osztály egyikébe. Így vált egységessé az állami fizetési rendszer. Emellett azonban a helyi specialitások, illetve speciális szakképzettséget is igénylő teendők végzését pótlékokkal ismerték el. Ilyen volt például a testületi pótlék, amelyet lényegében a hivatalnoki karhoz viszonyított kötöttebb és feszesebb életmódot, valamint a fegyveres szolgálatellátásból fakadó veszélyt kívánták honorálni. A határszéli csendőrség csendőrei határőrizeti pótlékként napi 40 fillér pótlékot is kaptak. A vizsgált időszakban egy csendőr őrmester évi fizetése mintegy 2336 korona volt. Egy napra kivetítve a fizetése 6,4 korona volt. Ami mellett a 40 filléres napi határőrizeti pótlék nem elhanyagolható summát jelentett, mivel évi 146 korona összeget tett ki.⁴¹

A határszéli csendőrség egyik lényeges feladatát alkotta az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szervezetével — a haderő kebelében működtetett — Evidenzbüro-val való együttműködés a határ menti térségben. Az Evidenzbüro-val a Magyar Királyi Határrendőrség és a határszéli csendőrség külön-külön működött együtt. A Magyar Királyi Csendőrség 1912. évi szolgálati szabályzatát úgynevezett „Titkos függelék”-kel is ellátták, amelyben az Evidenzbüro-val való együttműködés elveit és konkrét szabályait rögzítették.⁴²

Az Evidenzbüro lényegében az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje vezérkarának volt a felderítő szervezete, egyben pedig a dualista államalakulat egyetlen hírszerző testülete. Ez azonban nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy más szervezetek is végeztek hírszerzést például a külügy, azonban a hírszerzésre szakosodott testületként az Evidenzbüro volt az egyetlen felderítő testület az Osztrák-Magyar Monarchiában. Az Evidenzbüro döntően a hadművelési irányokban folytatott hírszerzést. Egy-egy hadművelési irányban e tevékenységet — a békeidőszakban a hadtestek vezérkarában létesített — felderítő főállomások irányították. A határszéli csendőrség értelemszerűen a területileg illetékes hadtest-parancsnokságok felderítő főállomásaival állt kapcsolatban. A kapcsolattartás a titoktartás szabályainak a szigorú betartásával valósulhatott meg, kizárólag a kihelyezett törzstiszteken keresztül.⁴³

A határszéli csendőrség teendőit az Evidenzbüro-val való együttműködése keretében szükség esetén a hírszerzők határon való észrevétlen átjuttatásának, illetve rejtett találkozási kivitelezésének a közreműködésében való részvétel, továbbá a túloldali hírszerzők hazai határ menti tevékenységének a megakadályozása, valamint a határ túloldalán a saját hírszerzés végrehajtása alkotta. E cél érdekében saját rezidentúrák kiépítése volt kívánatos a határ túloldalán, melynek feladatát a határ menti közlekedési útvonalak, a nagyobb tömeg, illetve felszerelés raktározására alkalmas épületek, a határ menti fegyveres szervezetek létszáma és fegyverzetük, illetve a parancsnoki állomány felderítése és a sebezhető pontok feltárása alkotta.⁴⁴

A határszéli csendőrségre kitüntetett feladat hárult a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában is. A katonai határőrizet alatt a kortársak azt értették, hogy a klasszikus értelemben vett támadó, illetve védelmi műveletek a határ térségében ugyan még nem kezdődtek el, azonban a haderő már felvonult a határ térségében és készen állt a támadó, illetve védelmi tevékenységre. A katonai határőrizetre természetesen azokon a határszakaszokon kerülhetett sor, amely szomszédos országokkal az Osztrák-Magyar Monarchia háborús viszonyba került, vagy a hadüzenet rövid időn belül valószínűsíthetővé válhatott.

A katonai határőrizetre való áttérés azonban időt vett igénybe, ezen átmeneti időszakra is fel kellett készülni. A katonai határőrizetre való áttérés terveit a területileg illetékes hadtest-parancs-

nokságok készítettek el. A terveket pedig az illetékes határőrizeti szervezetekkel a terepen egyeztették, illetve pontosították. A hadműveleti területeken ugyanis a Magyar Királyságban a rendvédelmi testületek a haderő felügyelete alá kerültek. A hátszágban viszont a magyar rendvédelmi testületek a kormány, illetve az önkormányzatok irányítása alatt maradtak, mivel a magyar kormány a kivételes hatalom gyakorlásának a brit változatát követte, mely szerint a kivételes hatalmat lényegében a kormány gyakorolta. Ezzel szemben viszont az Osztrák Császárságban — a német mintát követve — a kivételes hatalmat a haderő gyakorolta.⁴⁵

A katonai határőrizetre történő áttérés időszakában a vezető szerep egyértelműen a határszéli csendőrségre hárult. A haderőnek a határra való felvonulásáig a parancsnoki hatáskört a határszéli csendőrség őrséinek a vezetői látták el. Ez a helyzet logikusan következett abból a tényből, hogy a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának tagjai személyükben katonának minősültek és azok a fiatal emberek jelentkeztek csendőrnek, akik példamutatóan letöltötték a sorkatonai szolgálatukat. Emellett a Magyar Királyi Csendőrség vezetősége úgy intézkedett, hogy a határszéli csendőrség kötelékébe azok a csendőrök kerüljenek, akik fiatalok, nőtlenek és a katonai szolgálatra minden tekintetben alkalmasak. A határszéli csendőrség csendőrei számára pedig a véderő időnként — különböző katonai témakörökben — továbbképző tanfolyamokat is szervezett.

A határszéli csendőr őrsök azonban nem csupán a katonai határőrizetre történő áttérés adminisztratív centrumai, hanem annak bázisai is voltak. Az áttérés időszakában ugyanis már lényegében a katonai határőrizet szerint kellett megvalósítani a határok őrzését. Ez azt jelentette, hogy meg kellett akadályozni az ellenséges erők felderítő járőreinek és az esetleges vállalkozások végrehajtásának a céljából áttörni szándékozó katonai alakulatok határátlépését, illetve a honi haderő számára a felvonulási útvonalat jelentő vasútvonalakat és műtárgyakat (hidakat, kereszteződések stb.) valamint a jelentős mennyiségű felszerelés illetve személyi állomány befogadására alkalmas építményeket őrizni kellett. Emellett pedig — a lehetőségek függvényében — törekedni kellett a túloldali területek felderítésére, illetve az ottani infrastruktúra rongálására.⁴⁶

Ezen feladatok kivitelezéséhez azonban a békehatárőrizet során foglalkoztatott létszámhoz képest jóval több emberre volt szükség. Ezt a megnövekedett létszámigényt nem tudta biztosítani a helyi pénzügyőr szakaszok személyi állománya. Ezért a határ menti lakosságot mozgósítás esetén nem a mélységi területeken kialakított mozgósítási központokba hívták be, hanem a határszéli csendőr őrsőkbe. Megszervezték a behívásra kerülő személyi állomány fegyverzetének, felszerelésének a helyi tárolását, illetve amit lehetett átadtak a behívásra kerülők számára még békeidőszakban.

A határszéli csendőr őrsöket igyekeztek úgy kibővíteni, hogy azok alkalmassá váljanak — a békeidőszakhoz képest — lényegesen nagyobb létszám befogadására, illetve védhetővé váljanak. Ezért — az elhelyezési körletek gyarapítására — a határszéli csendőr őrsök körül lőállásokat és futóárkokat hoztak létre, melyeket drótakadályokkal erősítettek meg. A határszéli csendőr őrsök közvetlen környezetében pedig a rendszeresített személyi lőfegyverek hatásos lőtávolságán belül a terepet megtisztították a kilátást, illetve kilövést akadályozó növényzettől. Az őrzendő infrastruktúra hathatós védelme érdekében a határszéli csendőrség irányítása alá kerülő behívottakból vonalszakasz őrségeket, műtárgyőrségeket és tartalékokat kellett képezni a műtárgyak ellen irányuló esetleges támadások eredményes megghiúsítása érdekében. Továbbra is fenn kellett tartani továbbá a járőrözést, melyet két fős járőrök helyett 6-8 fős járőrök láttak el. A túloldali területre lépés pedig már nem volt tiltott, bár a határátlépés csak felderítési célból volt indokolt megvalósítani, hiszen a túloldalon a hazai intézkedésekhez hasonlóan szervezték meg a katonai határőrizetet.⁴⁷

A hazai haderő határvonalra történő felvonulása után a térségbe érkező csapatok tisztjei vették át a katonai határőrizet feletti irányítást. Előrenyomulás estében azonban a határszéli csendőrség nem követte a haderőt, hanem a helyén maradt és a hadműveleti záróvonal szerepét töltötte be. Visszavonulás esetén viszont a haderővel együtt a határszéli csendőrség is visszavonult. A katonai határőrizetre való áttérés tervezése során követett alapelvek a XX. század elején korszerűek voltak, melyek alkalmazását körültekintően tervezték és igyekeztek azokat gondosan kivitelezni.

A magyar-román és a magyar-szerb határon szolgálatot teljesítő határszéli csendőrök sorsa azonban nem egyformán alakult. A magyar-szerb határ határszéli csendőrei már az I. világháború kezdetén átérték a katonai határőrizetre történő áttérés minden vonzatát. A magyar-román határon szolgálatot teljesítő határszéli csendőröknek azonban más sors jutott. Ezen a határszakaszon nem tértek át a katonai határőrizetre, mivel Románia és az Osztrák-Magyar Monarchia között 1916-ig nem jött létre hadiállapot. 1916-ban azonban a románok úgy gondolták, hogy a központi hatalmak már eléggé legyengültek ahhoz, hogy a támadásukat ne legyenek képesek megtorolni. Ezért az Antant unszolására és a Magyar Királyság területéből a részükre felajánlott tetemes térségek megszerzése reményében

megtámadták Erdélyt. A váratlan támadás következtében ugyan kezdetben sikereket értek el. Később azonban a központi hatalmak visszavágtak és egész Romániát elfoglalták. A magyar határőrizet erőt a román haderő már az 1916. évi erdélyi betörés elején bekerítette. A magyar határőrizeti testületeknek a magyar-román határ mentén állomásozó személyi állománya már nem tudott visszavonulni. A csekély létszámú békehatárőrizeti magyar határőrizeti erők tartották magukat amíg tudták. Sorsuk a megsemmisülés volt. A román csapatok kiszorítása nyomán a magyar határőrizeti rendszert visszaállították a magyar-román határon, bár az Osztrák-Magyar Monarchia és a legyőzött Román Királyság között — a Kárpátok hágóin túl mintegy 20-25 km-el — olyan új határvonalat jelöltek ki, amely nem kedvezett Erdély meglepetésszerű lerohanásának. Ez a határvonal azonban a központi hatalmak vereségével feledésbe merült, helyét pedig a rabló imperialista trianoni békediktátum által létrehozott, a Magyar Királyságot és a magyar nemzetet megcsonkító határvonal keletkezett a Kárpát-medence belsejében.

A Magyar Királyi Csendőrség nem csupán a Magyar Királyság belterületén a közrend terén ért el eredményeket azáltal, hogy megteremtette és példamutatóan fenntartotta a vidék közbiztonságát, hanem a peremterületeken is döntően e testület által valósult meg az eredményes határőrizet a dualizmus időszakában.

Az önkormányzati rendőrségi modell határőrizetben megvalósuló változata elégtelennek bizonyult, ezért e szakterületen is a csendőrségre támaszkodott a magyar kormány az eredményes határőrizet kialakítása érdekében.

1891-től 1918-ig működött a határszéli csendőrség a Magyar Királyság útlevél- és vámköteles magyar-román és magyar-szerb határszakaszain. A határszéli csendőrség volt — a mai fogalmaink szerint — a testület első szolgálati ága. A vizsgált időszakban ezt a kifejezést még nem használták. A tábori csendőrség és a járásörmesterségek, amelyeket a nyomozó szolgálat korai előfutárjának tekinthetünk — később jöttek létre, mint a határszéli csendőrség.⁴⁸

A határszéli csendőrség intenzív fejlődésen esett át, amely több periódusra osztható.

Az első periódus 1891-től 1903-ig azaz a „szolgálati ág” felállításától az újonnan létrehozott csendőr kerületek felállításáig tartott.

- Ezzel az aktussal került be a csendőr szervezet a magyar határőrizeti modellbe.

- A csendőrség határőrizeti feladatokba történő bevonása által a magyar határőrizeti modellben megjelent a pénzügyi tárca mellett a belügyi tárca is, amely egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a kortársak az eredményes határőrizet megvalósítását nem csupán gazdasági, hanem közbiztonsági témának is tartották.

Az első periódus legfontosabb jellemzőjének az tekinthető, hogy bebizonyosodott, hogy a csendőrségre szükség volt a magyar határőrizetben.

A második periódus 1903-tól 1912-ig, azaz a határszéli csendőrség átszervezéséig tartott.

- Felemelték a határszéli csendőrség létszámát.

- Nyilvánvalóvá vált, hogy a határőrizet triászából (a határrend betartatása, a határforgalom ellenőrzése és a „zöldhatár” őrzése) a „zöldhatár” őrzése feladatkörének az ellátására a legalkalmasabb a Magyar Királyi Csendőrség.

A második periódus legfontosabb jellemzője, hogy a magyar határőrizeti modellben — a Magyar Királyi Határrendőrség felállításával — a határszéli csendőrség ugyan elvesztette a vezető szerepét, azonban a „zöldhatárőrizeti” teendők terén a dominanciája megerősödött.

A harmadik periódus 1912-től 1918-ig, a határszéli csendőrség megszűnéséig tartott.

- A határszéli csendőrség létszámának a gyarapítását összekapcsolták a szakfeladat eredményes megvalósítását elősegítő speciális szervezeti elemek rendszerbe állításával.

- Módosították — ugyancsak a szakfeladat jobb ellátása érdekében — a határszéli csendőrök járőr szolgálatainak a jellegét, illetve a katonai határőrizetre való áttérés jegyében tovább erősítették a határszéli csendőrséget.

- Rendezték a határszéli csendőrség társ határőrizeti szervezetekhez fűződő viszonyát.

*A harmadik periódus legfontosabb jellemzője a katonai határőrizetre való áttérés előkészítése, majd végrehajtása volt.*⁴⁹

A dualizmus kori magyar határőrizeti modellben a határszéli csendőrség megjelenése és szerepének megerősödése eklatáns bizonyítéka annak, hogy a határőrizeti tevékenységek — elsősorban a „zöldhatárőrizet” — terén nem nélkülözhetők a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek.⁵⁰

Jegyzetek:

- ¹ ÖRY: 75-77.p.
- ² PRESZLY: 18.p.
- ³ ZACHAR: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. 105-109.p.
- ⁴ Idem: A HABSBERG-hatalom és a magyar rendvédelem. 146-149.p.
- ⁵ CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* 13-19.p.
- ⁶ Idem: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.*
- ⁷ 1881/II.tc. ; 1881/III.tc.
- ⁸ REKTOR: 85-86.p.
- ⁹ PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* 51-53.p. + 93-95.p.
- ¹⁰ 1882/X.tc.
- ¹¹ CLAUSEWITZ
- ¹² GALÁNTAI: 89-160.p.
- ¹³ PARÁDI: A dualista Magyarország határőrzési rendszerének kialakulása.
- ¹⁴ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.*
- ¹⁵ 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r.
- ¹⁶ 1888/XIV.tc.
- ¹⁷ A határőrzési utasítást aláíró miniszterek: BAROSS Gábor kereskedelemügyi miniszter, gr. BETHLEN András földművelésügyi miniszter, br. FEJÉRVÁRY Géza honvédelmi miniszter és a király személye körüli miniszter, gr. SZAPÁRY Gyula miniszterelnök és belügyminiszter, SZILÁGYI Dezső igazságügyi miniszter, WEKERLE Sándor pénzügyminiszter, BÖLÖNY: 214.p. + 218.p. + 231.p. + 284-285.p. + 288.p. + 300-301.p.
- ¹⁸ 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. op.cit.
- ¹⁹ Loc.cit. 1. §
- ²⁰ GALÁNTAI: op.cit. 135-138.p.
- ²¹ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit. 44-47.p.
- ²² A századelőn a Magyar Királyságban működő önkormányzati és a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt katonailag szervezett fegyveres őrtestületek és polgári fegyveres őrtestületek összlétszáma 32 778 fő volt, amelynek a 215 fő csupán 0,66 %-át tette ki.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 283.p.
- ²³ A magyar-román és a magyar-szerb határ teljesen eltérő volt, mivel a magyar-szerb határvonal vízi határszakasz, a magyar-román határvonal pedig hegyi határszakasz volt. Azonban mindkét határszakasz nehezen járható területet alkotott. A magyar-román határszakasz hossza 833,2 km, a magyar-szerb határszakasz hossza pedig 458,26 km, összesen a történelmi Magyarország határainak hosszúsága 4166,02 km. Volt.
- SUBA: 25.p.
- ²⁴ A XIX. század utolsó negyedében a Magyar Királyság útlevel- és vámköteles határain azaz a magyar-román és a magyar-szerb határszakaszokon mintegy:
- 300 fő pénzügyőr;
 - 151 fő vámhivatalnok;
 - 39 fő vesztegintézeti munkatárs (terményeket és állatokat vizsgáló állomások);
 - 36 fő egészségügyi állomási munkatárs (utasok vizsgálatára és szükség esetén karanténba helyezésükre hivatott állomások);
 - 200 fő határszéli erdőhatóságok fegyveres tagjai;
 - 726 fő összesen teljesített szolgálatot.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 284.p.
- ²⁵ PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* op.cit. 65-84.p.
- ²⁶ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 284.p.
- ²⁷ PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrzésben.* 34-39.p. ; Idem: *Csendőrség a határőrzésben.* 58-65.p. ; Idem: *Rendőrség a határőrzésben.* 37-43.p.
- ²⁸ 1903/VIII.tc.
- ²⁹ 5692/1905. (XII.29.) ME.r. ; 91 000/1905. (XII. 29.) BM.kr.
- ³⁰ PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. A magyar határőrzés szakmai vezető testülete.
- ³¹ 1903-ban az országgyűlés törvényt hozott arról, hogy a 6 csendőr kerületből álló Magyar Királyi Csendőrség szervezetét 9 kerületre kell fejleszteni. Ebből azonban csupán 2 új kerület létrehozása valósult meg. Közülük az egyik azonban a brassói székhelyű volt. A felállítását elrendelő jogszabály preambulumban pedig az indoklásban az szerepelt, hogy az új kerület létrehozásának egyik legmarkánsabb oka a határőrzés hathatósabb kivitelezése.
- 1903/VII.tc.
- ³² 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. op.cit. 1. §
- ³³ 1912/LXIII.tc.
- ³⁴ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit. 49.p.
- ³⁵ SZUT-1912. ; SZUT-1912 Titkos függelék.
- ³⁶ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit. 47-48.p.
- ³⁷ PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrzési szolgálata.
- ³⁸ 1912-től a határszéli csendőrség:
- úti okmány vizsgálatot tartott a vodiczai, verestoronyi, predeáli, sósmezői, gyimesbükki és gyergyótlgyesi határkapuknál;
 - határszéli úti igazolványokat állított ki Vulkánban, Szurdokon, Bodzakrasznán, Ósánczon és Gyergyóbékáson.
- 48 999/1912. (IV. 13.) BM.r. ; 58 320/1912. (IV. 13.) BM.kr.
- ³⁹ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit. 49-51.p.
- ⁴⁰ PARÁDI: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrzésében.

⁴¹ PARÁDI: Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében.

⁴² SZUT-1912 Titkos függelék. op.cit.

⁴³ PARÁDI: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában.

⁴⁴ PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.

⁴⁵ PARÁDI: A hátszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.

⁴⁶ PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.

⁴⁷ Loc.cit.

⁴⁸ A járásőrmesterségeket 1901-ben állították fel. A tábori csendőrség számára pedig az első utasítás az 1890-es évek első felében készült, amely lényegében azt jelentette, hogy a szervezet is ezen időszaktól állt fen legalább is a békeidőbeli előzményei.

PRESZLY: op.cit. 71.p. ; SZAKÁLY: 14.p.

⁴⁹ PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit. 85-87.p.

⁵⁰ PARÁDI: Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BÖLÖNY — BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848-1975.* Budapest, 1978, Akadémia. 328 p. HU-ISBN 963 05 1242 v. /A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, IV. – Levéltár- és történeti forrásdokumentumok, 2./ HU-ISSN 0441-4985.
- CLAUSEWITZ — CLAUSEWITZ Karl von: *Vom Kriege.* [A háborúról.] Ford.: HAZAI Samu. Budapest, 1917², Atheneum. 586 p.
- CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- CSAPÓ: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.* — CSAPÓ Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.* Pécs, 2007, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 204 p. HU-ISBN 978 963 94 9887 7. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Az osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth Könyvkiadó. 386 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* Budapest, 1984, Határőrség. 95 p.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* — PARÁDI József: *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996, Osiris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3.
- PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2./Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —
- PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 76 2331 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./ HU-ISSN —
- PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —
- PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447. 51-53.p. + 93-95.p.
- PRESZLY — PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1919.* Budapest, 1920, Honvédelmi Sajtóvállalat. 142 p.
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története.* Cleveland, Ohio, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. 552 p. USA-ISBN 0 934214 01 8.
- SZAKÁLY — SZAKÁLY Sándor: *A magyar tábori csendőrség története 1938-1945.* Budapest, 2000, Ister. 173 p. HU-ISBN 963 32 4324 8.

TANULMÁNYOK

- ÖRY — ÖRY Károly: A Maréchaussée-től a Gendarmerie Nationale-ig. A Francia Csendőrség történeti előzményei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 75-77.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül

- Budapestig” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualista Magyarország határőrzési rendszerének kialakulása. — PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrzési rendszerének kialakulása. *Bélgügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrzés szakmai vezető testülete. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrzés szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Áttérés a háborús határőrzésre az első világháború előtt. — PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrzésre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata — német nyelven — 2002 februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat „A csendőrség Magyarországon” című II. szimpoziumján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrzési szolgálata. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrzési szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX.évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2008. október 10-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai a nemzeti rendvédelmünkre” című XXII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar királysága külső határainak őrzésében. — PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar királysága külső határainak őrzésében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI. évf. (2011) 24. sz. 100-118. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége. — PARÁDI József: Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 26.sz. 81-104.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2011. november 11.-én, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelmében” című XXV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében. — PARÁDI József: Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 26.sz. 105-119.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2011. november 11-én, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelmében” című XXV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában. — PARÁDI József: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában. 27-49.p. In BODA József — PARÁDI József — REGÉNYI Kund Miklós (szerk.): *1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschaftsdienste*. Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar

- Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 441 p. HU-ISBN 978 963 89 8284 1. /A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1./ HU-ISSN 2064-4728.
- PARÁDI: A hátország rendvédelme 1914-1918. — PARÁDI József: A hátország rendvédelme 1914-1918. *Trianoi Szemle Évkönyv*, VII.évf. (2015) 7.sz. 108-124.p. HU-ISSN 2060-2502.
- ZACHAR: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. — ZACHAR József: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* VII.évf. (1997) 8.sz. 105-109.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én, hangzott el, Budapesten a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett magyar rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „A napóleoni közbiztonsági őrtisztület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: A HABSBURG-hatalom és a magyar rendvédelem. — ZACHAR József: A HABSBURG-hatalom és a magyar rendvédelem. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX.évf. (2005) 14.sz. 146-149.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2000. november 8-án, hangzott el, Budapesten a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett magyar rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „Az ezeréves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

KÉZIRAT

- SUBA — SUBA János: *Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921-1925 (a határmegállapító bizottságok működése)*. Kézirat, (ELTE-BTK.) doktori értekezés) Budapest, 1996.

SZABÁLYZATOK

- SZUT-1912 — *Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1912, Várnay és Fia Municipia Kiadóhivatala. 384 p.
- SZUT-1912 Titkos függelék. — Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.) Budapest, 1912, Magyar Királyi Állami Nyomda. 41 p.

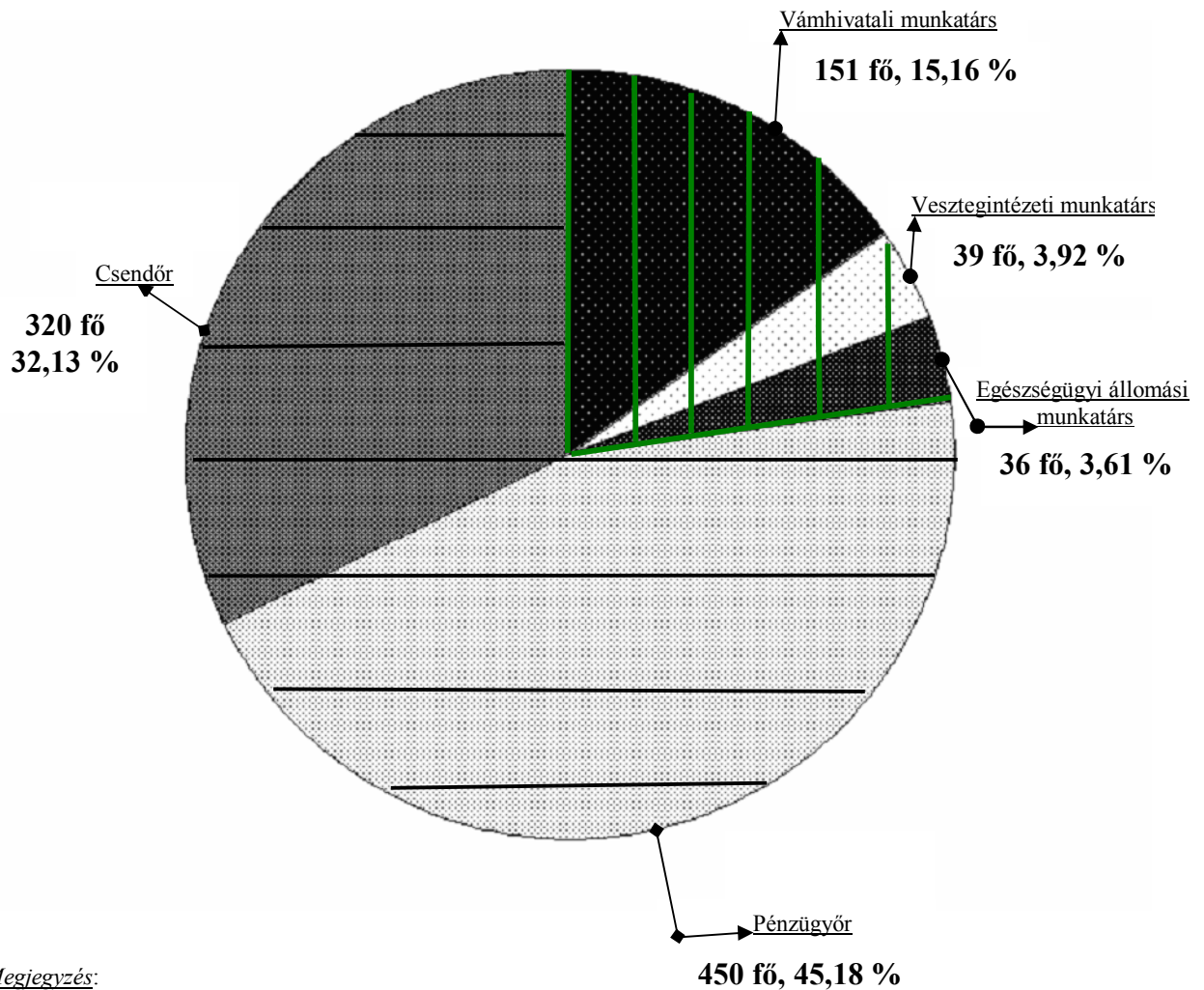
JOGSZABÁLYOK

- 1881/II.tc. — 1881/II.tc. a csendőrségi legénység állományának a kiegészítéséről.
- 1881/III.tc. — 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- 1882/X.tc. — 1882/X.tc. a Magyar Királyi Csendőrség által, a törvényhatósági joggal felruházott városok kül- és belterületein való teljesítendőkről.
- 1888/XIV.tc. — 1888/XIV.tc. az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával, a monarchia két állama és Románia között fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött és Bukarestben 1887. évi december 7-én, november 25.-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.
- 1903/VII.tc. — 1903/VII.tc. három új csendőrkerület felállításáról.
- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
- 1912/LXIII.tc. — 1912/LXIII.tc. a háború esetére szóló kivételes inézkedésekről.
- 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. — 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. a m. kir. belügyminiszternek 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvénycikkkel beczikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XXV.évf. (1891) I.füzet. 877-902.p.
- 5692/1905. (XII.29.) ME.r. — 5692/1905. (XII.29.) ME.r. a határrendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe léptetéséről.
Magyarországi rendeletek Tára, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455.p.
- 91 000/1905. (XII. 29.) BM.kr. — 91 000/1905. (XII. 29.) BM.kr. valamennyi törvényhatósághoz Fiume város kivételével a határrendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe léptetésének a végrehajtásáról.
Magyarországi rendeletek Tára, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455-1541.p.
- 48 999/1912. (IV. 13.) BM.r. — 48 999/1912. (IV. 13.) BM.r. határszéli külszolgálatnak átvétele a Magyar Királyi Csendőrség által.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 8.sz. 141-145.p.
- 58 320/1912. (IV. 13.) BM.kr. — 58 320/1912. (IV. 13.) BM.kr. a határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőrségi őrségek megszüntetésével.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 8.sz. 136-140.p.

Mellékletek jegyzéke:

- I.sz. melléklet
 A határőrizeti erők összetétele a határszéli csendőrség felállításakor.
 II.sz. melléklet
 A határszéli csendőrség diszlokációja és létszáma 1913.
 III.sz. melléklet
 A Magyar Királyi Csendőrség általános és a határszéli csendőrség speciális szervezeti felépítése 1913.

I.sz. melléklet

A határőrizeti erők összetétele a határszéli csendőrség felállításakor.Megjegyzés:

- Összesen 996 fő teljesített határőrizeti szolgálatot**, melyből
- fegyvernélküli szolgálatot látott el (függőleges csíkozás) 226 fő:
- 151 fő (15,16 %) vámhivatali munkatárs;
 - 39 fő (3,92 %) vesztegetintézeti munkatárs;
 - 36 fő (3,61 %) Egészségügyi állomási munkatárs
- fegyveres szolgálatot látott el (vízszintes csíkozás) 770 fő:
- 450 fő (45,18 %) pénzügyőr;
 - 320 fő (32,13 %) csendőr.

- Forrás !** - PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914*. Budapest, 1984, Határ-ország. 95 p.
 - PARÁDI József et. al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris. 367 p.
 HU-ISBN 963 04 7958 3.

A határszéli csendőrség diszlokációja és létszáma 1913.

kikülönített törzstiszt	szárny/ szakasz	őrs	létszám
I. Pancsova	<i>Pancsova</i>	Pancsova	43
		Borcsa	10
		Bárányos	7
		Hertelendy-falva	7
		Sándor-egyháza	9
		Beresztóc	7
		Omlód	8
		Tárcsó	8
		5. sz. őrház	7
		2. sz. gátórház	7
	Pancsova összesen		113
	<i>Fehértemplom</i>	Palánk	10
	Fehértemplom összesen		10
	<i>Kevevár</i>	Kevevára	12
		Kevepallós	7
		Temessziget	14
		28. sz. klekk	7
		9. sz. gátórház	7
		Popolova-Hunka	7
		Dunadombó	8
		Gálya	7
	Kevevár összesen		69
	<i>Orsova</i>	Orsova	22
		Vodica	6
		Szelistye	6
		Pojana-Racheli	6
		Pojana-Sulita	6
		Csernahévíz	8
		Herkules-fürdő	8
		Pojana-Cossului	6
		Tezna	7
		Naszáros	8
		Dunaorbágy	6
		Óasszonyrét	7
		Dunatólgyes	6
		Szinice	10
		Tiszóca	6
		Sztara-Szinice	6
		Orsova összesen	
	<i>Újmoldova</i>	Újmoldova	8
		Ómoldova	8
		Felsőpozsgás	7
		Sisak	8
Divécs		7	
Baziás		9	
Berzászka		8	
Kozlatelep		9	
Alsólupkó		6	
Szikesfalu		7	
Lyuborazdia		6	
Lászlóvára		8	
Újmoldova összesen		91	
<i>Karánsebes</i>	Ruszka	6	
	Somosréve	8	
	Bogoltény	7	
	Cracu-Stephanului	6	
	Pojana-Schitu	6	
	Kupánhegy	6	
	Cracu-Dragutului	6	
Tucilla	6		
Karánsebes összesen		51	
Pancsovai kikülönített törzstiszt összesen			458

kikülönített törzstiszt	szárny/ szakasz	őrs	létszám	
II. Nagyszeben	<i>Nagyszeben</i>	Riuszád	7	
		Hanecsul	6	
		Lakul Dobrun	6	
		Negovanul	6	
		Voineaagul	6	
		Stina Groapa	6	
		Vöröstorony vá.	10	
		Vöröstorony vám	17	
		Vöröstorony határ	6	
		Stina Fedelesului	6	
		Felek	7	
		Nagyszeben összesen		83
		<i>Szászsebes</i>	Szelistye	9
	Piátraalba		6	
	Preája		6	
	Szerecsin		6	
	Dus	6		
	Szászsebes összesen		33	
	<i>Déva</i>	Oása	6	
	Déva összesen		6	
	<i>Petrozsény</i>	Petrozsény	21	
		Wekerletelep	8	
		Csimpa	7	
		Pojanamueri	6	
		Pettillai határ	6	
		Szurdokszoros	11	
		Vulkán	8	
		Vulkánszoros	6	
		St. Gemenári	6	
		Coasta Lui Rossu	6	
		Lupény	8	
		Felsőurikány	6	
	Kimpuinuinyág	7		
	Kimpu Mnyelului	6		
	Petrozsény összesen		112	
	<i>Hátszeg</i>	Cura Apilor	6	
		Uncsukfalva	8	
	Hátszeg összesen		14	
	Nagyszebeni kikülönített törzstiszt összesen			248
	III. Brassó	<i>Brassó</i>	Barcarozsnyó	9
			Rozsnyói villanytelep	7
			Predeál	25
			Alsótömös	6
Hosszúfalú			9	
Ósánc			6	
Tükrös			7	
Garcinvölgy			6	
Predeluc			6	
Kecskeláb			6	
Kiságpaták útk. ház			6	
Tolvajkút			6	
Brassó összesen			99	
<i>Fogaras</i>		Breáza	8	
		Sebes	7	
		Catlavei Menház	6	
		Stina de Cropilla	6	
		Belia Mare	6	
		Vukaria Mare	7	
		Alsóárpás	8	
		Porumbák alsó	7	
		Alsóvist	7	
		Stina Seretea	7	
Bulea Menház	6			
Vistea Mare	6			
Fogaras összesen		81		

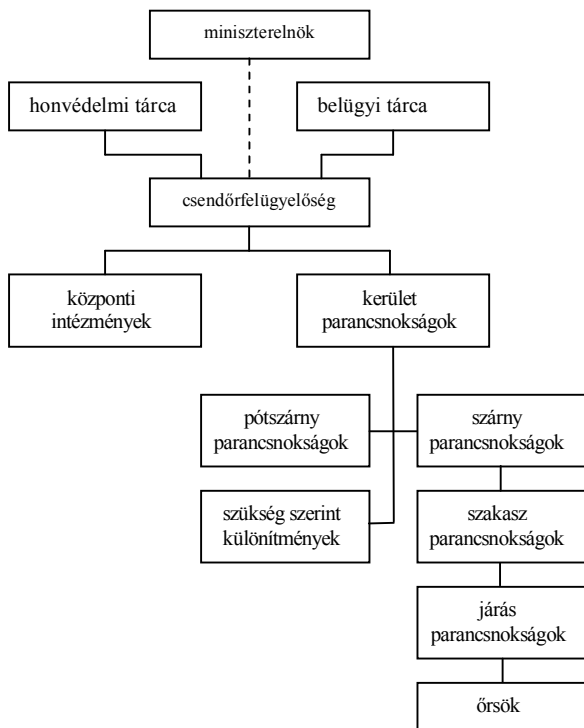
III. Brassói kikülönített törzstisztek folytatása a következő oldalon!

kikülönített törzstiszt	szárny/ szakasz	őrs	létszám	
III. Brassó (folyt.)	<i>Zerest</i>	Zerest	9	
		Felsőtörcsvár	7	
		Töresvár	10	
		Almásmező	7	
		Paul Foi vadászlak	6	
		Pesztera	6	
		Sirnea	7	
		Felsőmoecs	7	
		Zerest összesen	59	
	<i>Sepsiszentgyörgy</i>	Kishatárhegy	6	
		Tatárhavasszoros	6	
		Magyarbodzavám	7	
		Magyarbodza	9	
	Sepsiszentgyörgy összesen	28		
	<i>Kézdivásárhely</i>	Esztelnek	7	
		Bereck	8	
		Sósmező	11	
		Kecskéstelep	6	
		Kishavas	6	
		Leánymező	6	
		Esztina sor	6	
		Vajdakői őrház	6	
		Kovászna	10	
		Kisbota	8	
		Karajos	8	
		Komandótelep	6	
		Gelence	9	
		Putnapatak	6	
		Musatelep	8	
		Zabolatelep	5	
		Sepsiszentgyörgy összesen	116	
	Brassói kikülönített törzstiszt összesen			383
	IV. Marosvásárhely	<i>Marosvásárhely</i>	Gyergyótölgyes	12
			Baraszópataka	6
			Valeaszdakapatak	6
			Cibles	6
			Gyergyóholló	7
Hágótölgy			6	
Gyergyóbékás			10	
Bisztrapatak			7	
Alsódomuk			6	
Csipkéshegy			6	
Bélbor			6	
Borszák			7	
Funtana Vinulu			6	
Moara Cinatakului			6	
Dragojásza			6	
Lomás			6	
Marosvásárhely összesen			109	
<i>Beszterce</i>		Nagysajó	6	
		Kisdemeter	6	
		Borgóprund	9	
		Tihuca	7	
		Petrillerosiu	6	
		Marosborgó	7	
		Kelemencserbuk	6	
		Gurahajta	6	
Dornavölgyi telep		7		
Beszterce összesen		60		
<i>Naszód</i>		Nagyilva	7	
		Kisilva	7	
		Radnalajosfalva	7	
		Kosna	7	
		Pojánarotunda	7	
		Panasuri	6	
Naszód összesen	41			

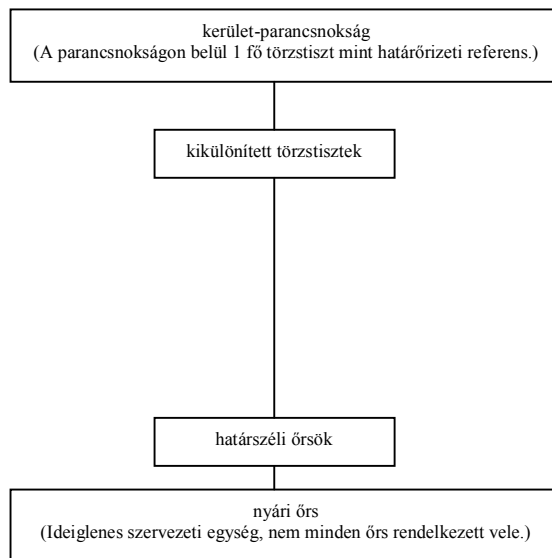
kikülönített törzstiszt	szárny/ szakasz	őrs	létszám	
	<i>Csikszeredai</i>	Kászonaltíz	7	
		Kőkert	8	
		Lóbarc	6	
		Csobáncos	6	
		Csikszereda összesen	27	
	<i>Gyergyósz.</i>	Gyimes	12	
		Gyimesközéplak	9	
		Csülemér	6	
		Terkuca	6	
		Barátos	6	
		Pricsketőtelep	7	
		Csügés	7	
	Apahavas	6		
	Kostekek	7		
	Gyergyósz. összesen	66		
	Marosvásárhelyi kikülönített törzstiszt összesen			303
	KIKÜLÖNÍTETT TÖRZSTISZTEK MINDÖSSZESEN			1392

A Magyar Királyi Csendőrség általános és a határszéli csendőrség speciális szervezeti felépítése 1913.

A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítése

A Magyar Királyi Csendőrség határszéli csendőrségének struktúrája

Jelmagyarázat: ———— szolgálati alá- fölérendeltségi viszony
 - - - - - informális viszony

Forrás ! PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* 174-175.p. Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 76 2331 0.
 /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./ HU-ISSN —